

С КАКВО КОРОНА-КРИЗАТА ПОСТАВИ УНИВЕРСИТЕТА ПОД ВЪПРОС

Георги Каприев

Днешната ситуация залага на карта не просто отделни моменти от функционирането на университетската система, ами и самата нея в нейните принципи. Наличието на университета, което твърдо е асоциира с ядрото на европейското, не е природна даденост. Трябва да е ясно, че периодът на възникването и утвърждаването на университета като една от най-значимите институции на средновековното общество през XII-XIII в. е последван от постепенна деградация на неговото функциониране. Още през XVI и особено през XVII в. на изпитание е поставен не само неговият авторитет, но и самият смисъл от съществуването му. Основаването на Берлинския университет ознаменува възраждането, в определен смисъл даже новородението на университетската институция.¹

1. Какво трябва да значи университет?

Макар и с определени уговорки, съвременният европейски университет продължава –като своя пътеводна мяра – Хумболтовия образователен идеал. Масово и патетично се преподтвърждава идеята за единството на преподаване и изследване, заедно с тяхната свобода. Детайлизираният поглед върху актуалното състояние на нещата релативира обаче това положение.

Още Вилхелм фон Хумболт пояснява, че целта не е да се научи това или онова, а чрез ученето да се упражнява паметта, да се изостря ума, да се придаде правилност на способността за съждение, да се доведе до изтънченост нравственото чувство. Целта е да се вкара в действие изграждането на просветени човек и гражданин чрез определено формиране на убежденията и на характера.² Един „ясен,

1 Cf. e.g. П. Бояджиева, Ц. Бояджиев, Изчезналите университети. Въведение към една социология на неуспеха, София 2022, 14.

2 W. v. Humboldt, Bericht der Sektion des Kultus und Unterrichts, in: *Wilhelm von Humboldts Politische Denkschriften*, vol. 1, ed. B. Gebhardt, Berlin 1903, 205. Български превод: В. фон Хумолт, Доклад на отдела за култура и образование (1 декември 1809), прев. А.Димитров, М. Осиковски, в: *Християнство и*

определен и самостоятелен метод“ трябва да оказва въздействие „и върху характера в посока на ясно осъзнато, определено и решително поведение“.³

Той поставя и два други важни акцента. От една страна подчертава значението на международния академичен обмен. Потискането и възпрепятстването на международния обмен влиза в разрез с либералността/*Liberalität*, която следва да цари във всички научни дела.⁴ Един втори пункт е изискването за отмяна на цензурата за „научни произведения и същински книги“.⁵

След средата на XX в. хумболтовата идея, ползвана като идеология, е поставена под съмнение. „Големите идеологически рамки“ вече не са в състояние, настоява се, да легитимират съвременната наука. Тази роля следвало да се поеме от консенсуса между експертите, гъвкавата прагматичност на различните аксиоматични системи, връзката с политическото и икономическото могъщество, заменянето на критерия за „истинност“ с този за „ефикасност“. Вниманието се насочва към връзката между метафизика и техника, към изличаването на границата между приложно и фундаментално знание.⁶

В нееднозначен дебат с тези възгледи Карл Ясперс заявява своята идея за университета и своя стремеж да осъществи един ренесанс на Хумболдовия университет. Той се обявява в полза на университетската автономия, насочена към плуралистичното дирене на истината без нагон към непосредствена ползност на науката, за универсума на знанието с неговото единство на преподаване, изследване и образование/възпитаване, заедно с присъщия му начин на комуникиране.⁷ Под автономия на науката Ясперс разбира осъществяването на една международно разклонена комуникационна мрежа, която би опазва-

култура, 10 (2021), 85.

3 Ibid., 212. Български превод: 90.

4 Ibid., 220. Български превод: 96.

5 Ibid., 221. Български превод: 97.

6 Cf. A. Kyosev, *Университетът между фактите и нормите*, in: <https://www.eurozine.com/университетът-между-фактите-и-нормите/>, публикувано на 03.11.2003, видяно на 11.02.2022.

7 Cf. K. Jaspers, *Die Idee der Universität*, Berlin 1946; K. Jaspers, K. Rossmann, *Die Idee der Universität*, Berlin - Heidelberg 1961.

ла свободната срещу тоталната държава.⁸

Юрген Хабермас напада доста от идеите на Ясперс, при което твърди, че университетът не е изпълнил обещаното от Хумболт. „Стриктно разбраното единство на учение и изследване – настоява той – означава, че трябва да се учи и изучава така, както е нужно за иновативния процес на научния напредък“.⁹ Той поставя въпроса за генериращата единство сила, от която трябва да изхожда концепцията, и показва, че и при Ясперс университетът се схваща само в неговия външен, организационен облик.¹⁰ Хабермас не желае да скъса изцяло с концепцията за хумболтовия университет. Той не търси външни интегриращо-нормиращи идеи, но не приема и функционалистката позиция.¹¹

Основоположната му теза за „едно интегриращо саморазбиране на университета“¹² гласи: „Както преди, така и сега университетските учителни процеси стоят не само във взаимодействие с икономиката и управлението, но в една вътрешна взаимовръзка с репродуктивните функции на жизнения свят“.¹³ След 60-те години той разбира под това преди всичко връзките с културата като цяло, с общите социализационни процеси, с продължаващото формиране на традиции, с просвещаването на политическата общественост.¹⁴ Акцентът пада следователно върху формиращата, културно-комуникативна и публична функция: социализацията (хумболтовото „образоване/Bildung“), културната комуникация (с която се препредава чрез традицията културното наследство), публичната дискусия, която трябва да налага дискуссионните модели на публичното действие. Хабермас определя аз-идентичността като цел на социализацията, която цел може да бъде постигната в рамките на един образователен процес.¹⁵ Затова най-важна за него е третата функция, защото осигуря-

8 K. Jaspers, K. Rossmann, *Die Idee der Universität*, Berlin - Heidelberg 1961, 33.

9 J. Habermas, *Die Idee der Universität. Lernprozesse*, in: *Zeitschrift für Pädagogik*, 32 (1986), 709.

10 Ibid., 710 und 712.

11 A. Къосев, op. cit.

12 J. Habermas, op. cit., 714.

13 Ibid., 715.

14 Ibid., 713.

15 Cf. A. E. Caris, *Jürgen Habermas' Ich-Identität als Ziel der Sozialisation*, Mün-

ва на обществото модели на публичната комуникация, чрез което се прави възможно постигането на обоснован и толерантен консенсус благодарение на етоса на аргументацията. Докато тези връзки не са изцяло разкъсани, университетската идея все още не е мъртва.¹⁶

Решаващо в тази връзка е положението, че университетското образование не е просто професионално обучение, а съвместен научен живот на една общност. То е приобщаване към света на знанията, емоционална съпричастност и съпреживяване на търсенето на истината. Става дума за човешки контакт, зависещ от наличието и качеството на диалога и личностното присъствие. Личното общение между преподаватели и студенти образува интелектуалната общност, дома на знанието.¹⁷

С това е свързано още едно измерение на университетското, което Хабермас държи да нарича „интелектуалната роля на професорите“.¹⁸ Тази роля е заявена още през 1940 г. чрез самостоятелен абзац в „Statement of Principles on Academic Freedom and Tenure“ на Американската асоциация на университетските професори и Асоциацията на американските колежи. След „Преподавателите имат право на пълна свобода в областта на научните изследвания и публикуването на резултатите“ (1) и „Преподавателите имат право на свобода в аудиторията при обсъждането на своя предмет“ (2) идва по-обширния абзац 3.¹⁹ Той обсъжда интелектуалното, гражданското

chen 2019.

16 А. Кьосев, *op. cit.*

17 П. Бояджиева, Ц. Бояджиев, *op. cit.*, 103-104.

18 J. Habermas, *op. cit.*, 715.

19 3. College and university teachers are citizens, members of a learned profession, and officers of an educational institution. When they speak or write as citizens, they should be free from institutional censorship or discipline, but their special position in the community imposes special obligations. As scholars and educational officers, they should remember that the public may judge their profession and their institution by their utterances. Hence they should at all times be accurate, should exercise appropriate restraint, should show respect for the opinions of others, and should make every effort to indicate that they are not speaking for the institution. – *цит. по:* <https://www.aaup.org/report/1940-statement-principles-academic-freedom-and-tenure>, видяна на 22.02.2022. Български превод на М. Осиковски: 3. Преподавателите в университетите и коледжите са граждани, учени по професия и служители на образователни институции. Когато говорят или

призвание на академичните преподаватели и свободното му практикуване. Академичната свобода потвърждава себе си като комплекс от три вида свободи: изследователска свобода, преподавателска свобода и „извънаудиторна“ гражданска преподавателска свобода. Тази „трета мисия“ на университетските учени, особено от хуманитарните и социалните факултети, се състои в тяхната интелектуална, публична изява и заемането на позиция по социално важни проблеми в рамките на професионалната им компетентност.²⁰

В това, очертана в най-общи линии, се състои парадигмата на съвременната университетска система, валидна като идеален модел и повече или по-малко развивана в хода на няколко десетилетия.

2. Какво е тръгнало на зле?

Краткият отговор гласи: всичко. Най-късно от началото на това столетие сериозни университетски авторитети предупреждават за напиреща некоректна интерпретация на *Universitas*. В европейското културно пространство протекоха няколко интензивни дискусии относно опасността от текущото преформулиране на понятието за университета, не смогнали да предизвикат промяна в тренда. Корона-кризата и съответните ѝ процеси опровергаха и последните илюзии, довеждайки дефицитите до крайните им граници.

Онлайн-преподаването разкъса личната връзка между учители и студенти. Преподавателският процес бе сведен до анонимно преподаване на информационни единици. Опосредяването на образова-

пишат като граждани, те трябва да са свободни от институционална цензура или институционална дисциплина, като тяхната особена позиция в общността предполага особени задължения. Като учени и образователни служители, те трябва да помнят, че обществото може да съди за тяхната професия или институция съобразно изказванията им. Затова те трябва да бъдат винаги точни, да си налагат самоограничения в подходяща мяра, да проявяват уважение към други мнения и да полагат всички усилия да показват, че не говорят от името на институцията. В: М. Осиковски, Свобода, съвест, академия. Публичното говорене и грижата за „доброто име“ на университетите, в: *Християнство и култура*, 10 (2021), 104-105.

20 М. Осиковски, Свобода, съвест, академия. Публичното говорене и грижата за „доброто име“ на университетите, в: *Християнство и култура*, 10 (2021), 105-107.

телни кванти се оказа единствената същинска функция на университета. Шокиращо бързо стана очевидно, че в университетите работят много лектори, но малко учители. Лекторът схваща комуникацията с аудиторията изцяло като еднопосочно информационно движение. Учителят знае, ще образователният процес включва много повече компоненти. Решаващо важна е „хоризонталната“ комуникация, тоест взаимодействието на студентите помежду им. Надпреварата в знанието със съответната ѝ синергия, генерираща нови идеи, задължително изисква личното психосоматично присъствие на студентите и учителя. При онлайн-преподаването тези компоненти са сведени практически до нулата. Хумболтовото „формиране на убежденията и на характера“ е осъдено на провал.

Почти напълно зачертани са трите заявени от Хабермас иманентни компоненти: социализацията, културната комуникация и предаване на културна традиция, аргументативната публична дискусия. Ясно доказателство за това са все по-агресивните движения, императивно изискващи безогледно игнориране и отменяне на форми и ценности, установени в хода на културната история, без обаче да аргументират в полза на обоснована алтернативна система, съдържаща не само деструктивни, но и конструктивни елементи. Примитивните им начини на действие и в академичната сфера са еднозначен сигнал за кризата на университетското.

Корона-кризата и наложените в нейния контекст рестриктивни мерки сведоха академичния обмен до практически пълно затишие. Технологически осигуряваната информационна размяна не решава проблемите и в тази сфера. Обсъждането на иновациите, детайлите, нюансите, диференцирането на методите с оглед на конкретен изследователски проблем си остават дело на личния контакт. Липсата на действителен академичен обмен препречва по доказуем начин не количеството, но качеството и интензивността на иновативната изследователска научна работа. Това обстоятелство упражнява вредното си обратно въздействие върху преподаването в смисъла на университетското преподаване.

Ситуацията в хода на корона-кризата накърни чувствително и другото хумболтово условие за възможност на университета. Много по-масивен стана цензурският натиск, и то в мряа, сравнима с тази,

която моето поколение преживя по време на комунистическата диктатура. С невъоръжени очи се забелязва протичащото в публичната медийна ситуация: отклоняването от генералната линия се преследва все по-субтилно.

Много са факторите, съдействащи за този уклон в академичната сфера и особено в областта на хуманитарните и социалните науки. Успоредно с растящата принуда от страна на все по-капризната политическа коректност, доминиращ става един втори феномен. В хода на медицинската криза по саморазбиращ се начин в предния план бяха изтласкани специалистите в областта на медицината, биологията, химията и т.н. По симптоматичен начин хуманитарните и социалните учени бяха набедени за некомпетентни относно „реалния живот“. Този феномен не идва от нищото.

Никак не бива да се подценява фактът, че ние, европейците, живеем от почти 80 години в мир, а от десетилетия и в сравнително високи благосъстояние и сигурност, исторически неизвестни в тази мяра. Липсата на катастрофални състояния генерира обективни илюзии, които в никакъв случай не са чисти привидности, а имат стабилна база. Работата е там, че под тази база лежат по-дълбоки структури, основоположни за нея. „Здравият човешки разум“ не е обаче в състояние да ги идентифицира. И това е обяснимо.

Всекидневният живот се съставя от ситуации, повечето от които подлежат на рутинно справяне. Във всекидневната ситуация човекът се среща с всяко биващо в някаква негова функция, зависеща от структурата на конкретната ситуация и разположена в определени времеви и пространствени граници. „Светът на идеите“ в „ситуацията“ е „светът на значенията“.²¹ Ян Зьофнер обърна внимание, че значението произтича с необходимост от някаква интерпретация и следователно се конституира във връзка с някаква ‚външна‘ действителност или в подобен контекст. Думата „значение“ се употребява коректно тогава, когато става дума за отнесеност или препращане. Отговорът на „фамозния въпрос“: как светът става смислен, тоест на въпроса за смисъла на биващото, се постига чрез причастност към този смисъл и ни най-малко чрез ситуативна интерпретация.²²

21 Cf. Г. Каприв, *Homo spiritualis*, София 1991, 5-9.

22 Cf. J. Söffner, *Partizipation. Metapher, Mimesis, Musik – und die Kunst, Texte*

Смисълът в тази перспектива е онова, което съдържа и проявява не просто актуалната наличност на биващото, но неговата битийна потенция, неговото „битийно определение“ в пълнотата му и, следователно, принципната му индиферентност спрямо ситуативното. Оттук става ясна радикалната невъзможност на човека, превърнат във функция на системните ситуации, да постави въпроса за смисъла. Този човек е лишен от способността да се насочи към цялото или към универсалното. Въпросът за извън-ситуативния смисъл се поставя, но едва в някаква гранична ситуация. В една „ситуация“ следователно, в която всекидневният опит на отделния човек или на човечеството не може да окаже някаква съществена помощ. Призиванието именно на хуманитарните науки е отново да интегрира всекидневния опит след разпада му в гранична ситуация, да го приведе обратно в ред. Тяхното дело е да предлагат критични позиции, дистанцирани привилегировани гледни точки към съвременното състояние на обществото. Нашият свят от десетилетия не познава такава взривяваща опита ситуация. Светът бе уютен.

Сега, когато подготвям този текст той вече съвсем не е такъв. Той е вкаран в особено опасна ситуация, задавана от войната на Русия срещу Украйна. Война, водена от идеология, отричаща базисни ценности и очевидности на цивилизования свят, елемент от който е университетът и университетската култура. Питам се дали несретните начини, по който се правиха опити за преодоляването на корона-пандемията и съответните им нови формирания на жизнения свят не са действащият фон на актуалното и страховитото преобразуване на световния ред. Дали те не са кофражът на типа мислене, стоящо в основата на безпомощността лице в лице с агресивното разрушаване на европейски изградения свят; лице в лице с една цивилизационна катастрофа. Моят отговор е „да“.

Светът бе уютен, сега не е. Инерцията е обаче в ход. Дори такива притесняващо-възпиращи сили не ѝ влияят. Социалните и хуманитарните науки, формиращи ядрото на хумболтовия и след-хумболтовия университет, продължават даже някак още по-кресливо да бъдат обявявани за излишни. Все по-интензивно те биват разглеждани като исторически наследено нерентабилно предприятие, което обаче не

bewohnbar zu machen, Paderborn 2014, 11-27.

е прилично да бъде обявено директно във фалит. Ефектите от това поведение са очевидни във всеки случай в съвременното българско общество, на което в социално-валиден план липсва дори стремеж да постави въпроса за смисъла. На всички институционални нива се преодоляват ситуационни предизвикателства.

На този фон е практически невъзможно да се формулират иманентни качествени критерии за съществуването и по-нататъшния живот на тези науки. Нещата междувременно са стигнали дотам, че те стоят под натиска на едно количествено хипер-формализиране. Все по-решаващо днес е прецизното форматиране на справочния апарат, бележките под черта и библиографията, при което академичният автор е постоянно под презумпция за виновност, отколкото съдържанието, креативността, евристиката и иновативността изследователските резултати.²³ Формалните калкулационни критерии са поголовно действащи. Като се започне от фаворизирането на вида на кампуса, броя на компютрите, квадратурата, заделена за човекобройка, които са условия за възможност за съществуването на университета, но не и самият университет, и се върви към собствено безумните изисквания за публикуване в издания, намерили място в мистериозно фаворизирани платформи, или унизителното събиране на цитирания, при което са приравнени цитат и рецензия.

Описваните обстоятелства се утвърждават чрез хипер-индустриализацията на университетската структура. Тя се обвързва

23 Този процес е съществено свързан с друга негативна тенденция. Ерозирането на начина на преподаване и на критичното влияние на хуманитарните науки в социално-политическата област свидетелства за нещо повече от поредна тяхна криза. Заявява се наличие на форма на „износване“, изтощение и измореност у европейските хуманитарни науки, доколкото действат според една затворена, самоопазваща се и консервираща логика на авто-имунност. Наложително е университетската институция да мисли за възможности за развиване на ново отношение към собственото ѝ минало и бъдеще, памет, наследство, история, проекти и задачи. – вж. Ж. Коен, Р. Загюри-Орли, *Износването на европейските хуманитарни науки*, прев. Г. Илиев, в: Пирон – академично списание за изкуства и култура, 22 (2022), 23.01.2022: <https://piron.culturecenter-su.org/cohen-zagury-orly-european-humanities/>, видяна на 22.02.2022. Няма възможност и тази решаващо важна тема да стане централна в настоящето размишление.

на живот и смърт с пазара на труда, с изискванията на абстрактно формулирания бизнес. Така баналността се полага като норма. Едно кратко- или средносрочно калкулиране на академичните процеси може да доведе до производството единствено на калкулирана и калкулируема наука, която очевидно не е науката, способна да се справи със съществените задачи, стоящи пред университета по дефиниция. Тревожно показателни в това отношение са данните, следващи от т. нар. индекс на Бъкстън. Той ми стана известен чрез моя приятел и колега, математика Иван Ланджев²⁴, и посочената ми от него статия „The strengths of the academic enterprise“ от 1994 г. на Едгар Дейкстра, по това време професор в департамента за компютърни науки на Тексаския университет в Остин.²⁵

Индексът на Джон Бъкстън, тогава професор в университета „Уорик“, се дефинира като интервала от време, измерен в години, с оглед на който дадено лице или институция разпростира своите планове и прогнози. За кварталната бакалия например този период е $\frac{3}{4}$ година, за средния политик – малко повече от 4 години, повечето компании планират за период до 5 или 10 години, но за управляващите мениджъри периодът е доста по-кратък, защото трябва да пишат 3-месечни отчети. За университетите, посочва Бъкстън, той е от порядъка на 50 години, защото задаваното там следва да обслужва интелектуалната структура на поне едно поколение. Смисълът и предимството на индекса на Бъкстън е, че дава морално неутрален, числов израз за успешността на съвместната работа на лица и организации. Хора или институции с голяма разлика в стойностите на индекса трудно работят заедно и се обвиняват взаимно в некомпетентност. На човека или организацията с по-къс индекс обикновено се вменява недалновидност, докато на тези с по-дълъг индекс – бягане от отговорност. Добре е индексът на Бъкстън да бъде иман на ум при говоренето за съвместна работа между университети и индустрия, настоява Дейкстра. Най-голямото ограничение на съвместната им работа са напълно различните им цели. Успешното академично изследване се базира

24 Cf. Резерват за светли умове. Разговор с проф. Иван Ланджев, в: Култура, бр. 17, 16.04.2004.

25 Cf. Г. Каприев, Начисляване на амортизациите по индекса на Бъкстън, в: Култура, бр. 2, 22.01.2010.

върху способността на учения да избягва както тривиалното, така и невъзможното, като тесният път между тях генерира интелектуалната автономия на успешното научно изследване. Целта на индустрията пък е правенето на пари, при което конкретният продукт има вторично значение. В контекста на отношенията между тях изразът „реален свят“ става носител на унищожителен антиинтелектуализъм. Някакво сериозно взаимодействие между бизнес и наука не би трябвало да се очаква.²⁶

Бързо променящият се и отворен пазар на труда обуславя промени и в ролята и функциите на висшето образование. Стига се, установява Мартин Осиковски, до утвърждаване на чисто инструментална роля на висшето образование и на подчиняването му изцяло на потребностите на пазара на труда, на превръщането му в „трудоустройващо“ образование. Университетите все по-активно отпадат от стоящия в основата им идеал за академична свобода. Тази ускоряваща се тенденция ще ги прави все по-ненужни – за сметка на „квалификационно центрове“, „трейнинг академии“, „коучинг ателиета“ и т.н.²⁷

Пандемичната ситуация постави под въпрос както съществуването на университетското, така и самата му същина. Практическите отговори на този въпрос могат да имат различен характер. Под мотото „което е възникнало, достойно е да умре“, би могло да се пристъпи към организирано закриване и рекултивация на университета във формата му от последните 210 години. В тази връзка е възможно да се учредят музеи на университетското, в които такива като мен да бъдат привлечани за живи мумии, докато донатрупат изискуемия пенсионен стаж. Би могло да се оказва отчаяна съпротива и да се настоява за тотално възстановяване на миналото в първоначалните му схеми, тоест да се изпадне в дълга хленчеща агония. По-достойно изглежда да се прецени и притегли иновативното, проявило се по време на кризата, и да се вкара в работа. Мисленето тук е във всеки случай насочено не към технически средства и формати, а към принципите и

26 <https://www.cs.utexas.edu/users/EWD/transcriptions/EWD11xx/EWD1175.html>.

27 М. Осиковски, Свобода, съвест, академия. Публичното говорене и грижата за „доброто име“ на университетите, в: *Християнство и култура*, 10 (2021), 109.

ценностите на университетското. От тази перспектива сме поставени пред избор: иновативно да ги преутвърдим в новата ситуация или пък да ги отречем. Втората опция поставя обаче на карта нещо повече от „само“ университета.

3. Междинна равнoсметка

Вилхелм фон Хумболт настоява, че наличието на университетското има важно влияние върху щастието и ценността на нацията.²⁸ Социалната легитимация на европейските университети през XIX в. е националистически-практическа, не теоретическа.²⁹ Тогава те са висшата проява на онова, което Хумболт определя като либералността/*Liberalität*, следваща да господства във всички научни дела³⁰, но и определяща политическата идеология, ознаменувана от национализма. Днес безогледният национализъм се е локализирил в сферата на невежия „консерватизъм“ или по-скоро на политическата и културна ретроградност. Университетското се асоциира с ценностите на културната система, именувана Европа.

През 1946 г. в Женева започва работа конференция, желаеща да събере на едно място най-мощните европейски умове, които – лице в лице с руините на европейското с неговите институции, саморазбиране и идеологии – да дадат жизнеспособно негово определение. Знаменит е докладът на Карл Ясперс „За европейския дух“. Ясперс експлицитно отказва да схваща политиката и икономиката като фундаменти на собствено европейското. Той определя Европа най-вече като култура, при това не придавайки ѝ никакъв есенциален характер, а гледайки я като серия от устойчиви динамики, като извежда на преден план осъществяването на историята, науката (експанзира-

28 W. v. Humboldt, Bericht der Sektion des Kultus und Unterrichts, in: *Wilhelm von Humboldts Politische Denkschriften*, vol. 1, ed. B. Gebhardt, Berlin 1903, 222. Български превод: с. 98.

29 А. Къосев, *Университетът между фактите и нормите*, in: <https://www.eurozine.com/университетът-между-фактите-и-нормите/>, публикувано на 03.11.2003, видяна на 22.02.2022.

30 W. v. Humboldt, Bericht der Sektion des Kultus und Unterrichts, in: *Wilhelm von Humboldts Politische Denkschriften*, vol. 1, ed. B. Gebhardt, Berlin 1903, 220. Български превод: с. 96.

щата познавателна рационалност) и свободата: „Европа е напор към свобода, същинска история, източник на универсална наука“.³¹

Централният пункт се оказва свободата. От една страна, свободата има за свое условие разбирането, интелектуалното познание: претенцията на свободата е да действа не по произвол, не от сляпа подчиненост и не поради външна принуда, а от собствена увереност, от разбиране.³² Съществено важно е обаче, че тъкмо от свободата израства волята за история. Защото европейецът иска конкретна свобода, тоест свободата на хората в съзвучие едни с други и с изпълващия ги свят.³³ Науката/Wissenschaft от своя страна, определена като „безусловно, универсално желание за познаване на познаваемото“ е онова, което генерира свободата: „Знанието прави свободен / Wissen macht frei“.³⁴ История, наука и свобода са взаимосвързаните понятия, дефиниращи характера на собствено европейското.

Тяхната кристализирала ваимодейственост е откриваема без усилие в принципната рамка, задаваща и осигуряваща съществуването на университетите – както още при появата им през средновековието, така и във времето след Хумболтовата реформа. Неслучайно меродавни европейски умове страстно устояват тезата, че свободното пространство, в което науката бива избирана като жизнено съдържание, и неговият континуитет са решаващ момент на западната, европейската идентичност и двигател на нейното съхраняване.³⁵ Отново сме пред мощно проблематизиране на европейското с неговите институции. Струва си да не ги пропилеем.

Библиография

1940 Statement of Principles on Academic Freedom and Tenure with 1970

- 31 К. Jaspers, *Vom europäischen Geist*, München 1947, 16; Български превод: К. Ясперс, За европейския дух, прев. Г. Каприев, в: Християнство и култура, 11 (2012), 70.
- 32 Ibid., 10. Бълг. превод: 65.
- 33 Ibid., 13. Бълг. превод: 67.
- 34 Ibid., 15-16. Бълг. превод: 69-70.
- 35 Cf. W. Kluxen, Die Bewahrung abendländischer Identität, in: Was ist Philosophie im Mittelalter, eds. J. Aertsen, A. Speer, Berlin – New York 1998, 19-29. Български превод: В. Клуksen, Съхраняването на западноевропейската идентичност, прев. Г. Каприев, в: *Критика и хуманизъм*, 1 (2001), 11-22

- Interpretive Comments, in: <https://www.aaup.org/report/1940-statement-principles-academic-freedom-and-tenure>, видян на 22.02.2022
- П. Бояджиева, Ц. Бояджиев, Изчезналите университети. Въведение към една социология на неуспеха, София 2022
- А. Е. Caris, *Jürgen Habermas' Ich-Identität als Ziel der Sozialisation*, München 2019
- Е. W. Dijkstra, The strengths of the academic enterprise, in: <https://www.cs.utexas.edu/users/EWD/transcriptions/EWD11xx/EWD1175.html>, видяна на 22.02.2022
- Ј. Habermas, Die Idee der Universität. Lernprozesse, in: *Zeitschrift für Pädagogik*, 32 (1986), 703-718
- W. v. Humboldt, Bericht der Sektion des Kultus und Unterrichts, in: *Wilhelm von Humboldts Politische Denkschriften*, vol. 1, ed. B. Gebhardt, Berlin 1903, 199-224. Български превод: В. фон Хумолт, Доклад на отдела за култура и образование (1 декември 1809), прев. А. Димитров, М. Осиковски, в: *Християнство и култура*, 10 (2021), 79-99
- К. Jaspers, *Die Idee der Universität*, Berlin 1946
- К. Jaspers, *Vom europäischen Geist*, München 1947. Български превод: К. Ясперс, За европейския дух, прев. Г. Каприев, в: *Християнство и култура*, 11 (2012), 61-82
- К. Jaspers, К. Rossmann, *Die Idee der Universität*, Heidelberg 1961
- Г. Каприев, Начисляване на амортизациите по индекса на Бъкстър, в: *Култура*, бр. 2, 22.01.2010
- W. Kluxen, Die Bewahrung abendländischer Identität, in: *Was ist Philosophie im Mittelalter*, eds. J. Aertsen, A. Speer, Berlin – New York 1998, 19-29. Български превод: В. Клуksen, Съхраняването на западноевропейската идентичност, прев. Г. Каприев, в: *Критика и хуманизъм*, 1 (2001), 11-22
- Ж. Коен, Р. Загюри-Орли, Износването на европейските хуманитарни науки, прев. Г. Илиев, в: *Пирон – академично списание за изкуства и култура*, 22 (2022), 23.01.2022: <https://piron.culturecenter-su.org/cohen-zagury-orly-european-humanities/>, видяна на 22.02.2022
- А. Кьосев, Университетът между фактите и нормите, в: <https://www.>

eurozine.com/ публ. 3.11.2003, видяна на 22.02.2022

- И. Ланджев, Резерват за светли умове. Разговор с проф. Иван Ланджев, в: *Култура*, бр. 17, 16.04.2004
- М. Осиковски, Свобода, съвест, академия. Публичното говорене и грижата за „доброто име“ на университетите, в: *Християнство и култура*, 10 (2021), 100-110